

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ  
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА»**

Виконала: здобувачка другого  
(магістерського) рівня вищої  
освіти

**Р01-М22z** групи  
спеціальності 013 Початкова  
освіта

**Федорчак Оксана Романівна**

Керівник:

**Третяк Наталя  
Володимирівна,** кандидат  
філологічних наук, доцент  
кафедри теорії та методик  
початкової освіти

Рецензент:

**Гордійчук Мар'яна  
Сидорівна,** кандидат  
педагогічних наук, доцент  
кафедри теорії та методик  
дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський

2024

## ЗМІСТ

|                                                                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                                           | 3  |
| РОЗДІЛ I. Теоретичні засади формування текстотворчих умінь учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова.....  | 5  |
| 1.1. Сутнісні характеристики ключових понять дослідження.....                                                        | 5  |
| 1.2. Лінгвістичні засади формування текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова.....                             | 9  |
| РОЗДІЛ II. Теорія і практика формування текстотворчих умінь учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова..... | 23 |
| 2.1. Стан сформованості текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова.....               | 23 |
| 2.2. Характеристика експериментальної роботи, її мета й завдання.....                                                | 42 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                                        | 57 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                                                                      | 60 |

## ВСТУП

Сучасний етап реформування освітньої системи в Україні розкриває питання розвитку мовної компетенції, що набуває особливої актуальності. Суттєва увага приділяється створенню освітнього простору, який сприятиме розвитку й саморозвитку учнів із акцентом на засвоєння знань, розвиток комунікативних і творчих здібностей, а також формування навичок текстотворення. Це відповідає положенням законодавчих і нормативних документів, таких як Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)), Національна доктрина розвитку освіти, Державний стандарт початкової освіти та Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти.

Розвиток мовлення учнів визначено одним із ключових принципів навчання української мови, особливо у початковій школі. У цьому контексті стратегічний документ «Нова українська школа» слугує методологічним орієнтиром, спрямованим на формування особистості, здатної застосовувати здобуті знання в практичній діяльності, включно з текстотворчістю. Формування умінь учнів працювати з текстом пов'язане з оволодінням лексико-граматичною структурою мовлення, використанням мовних засобів відповідно до комунікативної ситуації, а також здатністю точно й виразно висловлювати думки.

Науковий інтерес до проблеми тексту підтверджується її важливістю. У психолого-педагогічній літературі висвітлено питання розуміння й створення текстів (В. Бадер, Б. Баєв, Т. Байбара та ін.), лінгвістичної природи тексту (Ф. Бацевич, А. Загнітко, Л. Мацько та ін.). Проблематика текстотворення в межах мовленнєвого розвитку учнів досліджена у працях багатьох учених, які аналізували дошкільну, початкову та середню освіту.

У лінгводидактиці розроблено методики формування усного й писемного мовлення, діалогічного й монологічного висловлювання, а також прийоми роботи з текстом. Проте проблема формування текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова залишається недостатньо дослідженою. Це ускладнює

навчання учнів правильно застосовувати дієслівні форми, розвивати експресивність і багатство мовлення.

Активне використання дієслівних форм має велике значення для збагачення мовлення учнів. Вживання дієслів у метафоричному значенні сприяє художньому відтворенню дійсності. Водночас аналіз навчальної літератури свідчить про недостатнє висвітлення цього аспекту, що визначає актуальність дослідження.

#### **Завдання дослідження:**

1. Визначити сутнісні характеристики базових понять.
2. Дослідити психологічні чинники формування умінь учнів працювати з текстом.
3. Розкрити лінгводидактичні засади формування текстотворчих умінь.
4. Проаналізувати зміст чинних підручників української мови щодо формування умінь створювати тексти.
5. Розробити й експериментально перевірити ефективність системи вправ, спрямованої на формування текстотворчих умінь.

#### **Об'єкт і предмет дослідження:**

- **Об'єкт:** формування текстотворчих умінь учнів початкових класів.
- **Предмет:** методичні підходи, принципи та вправи для формування текстотворчих умінь під час вивчення дієслова.

#### **Методи дослідження:**

- **Теоретичні:** аналіз наукової літератури, синтез теоретичних положень.
- **Емпіричні:** анкетування, експеримент, консультації з учителями.
- **Статистичні:** кількісний аналіз експериментальних даних.

Це дослідження є кроком до вирішення проблеми формування текстотворчих умінь, що має значний потенціал для підвищення якості мовної освіти в Україні.

## ВИСНОВКИ

У роботі розроблено та експериментально підтверджено ефективність комплексної експериментальної системи вправ, які спрямовані на формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів під час вивчення дієслова.

Вивчення і синтез спеціальної літератури щодо формування текстотворчих умінь учнів початкових класів під час вивчення дієслова дало змогу дослідити різні підходи науковців до пояснення поняття «текстотворення» і визначити його як процес постійної взаємодії таких етапів: орієнтація в умовах спілкування, планування розвитку думки, вибір мовних засобів для її вираження та рефлексивна діяльність учнів. Аналіз дисертаційних робіт дозволив виділити чотири основні групи текстотворчих умінь: інформаційно-змістові, структурно-композиційні, граматико-стилістичні та поведінково-рефлексійні, які співвідносяться з ключовими етапами створення тексту (орієнтація, планування, реалізація та контроль). Формування текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова було трактоване як процес опанування учнями інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних та поведінково-рефлексійних вмінь, що базуються на засвоєних граматичних особливостях дієслів для ефективного і доцільного їх використання в мовленні.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити основні особливості усної та писемної форм української мови, які в психології трактуються як вищі психічні функції. Ці функції є специфічними утвореннями, які суттєво відрізняються одна від одної та мають кілька характеристик для їхнього розмежування. Усне мовлення є безпосередньо мотивованим ситуацією та тісно пов'язане з контекстом, оскільки взаємодія з слухачем, використання позамовних засобів і невербальних форм комунікації сприяють взаєморозумінню. Писемне мовлення, в свою чергу, є попередньо підготовленим, орієнтованим на зорове сприйняття, переважно монологічним і не залежить від негайної реакції адресата. На відміну від усного, писемне мовлення дає змогу внести корективи, що дозволяє автору досягати точності, правильності та логічності у викладі своїх думок.

У дослідженні обґрунтовано лінгводидактичні засади формування текстотворчих умінь учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова, що визначають зміст навчання, а також підходи, які використовуються для цього процесу. Серед них виділяються компетентністний, текстоцентричний, комунікативний, діяльнісний та системний підходи. Крім того, сформульовано загальнодидактичні та специфічні принципи, що мають суттєве значення для ефективного навчання: увага до матерії мови, розуміння мовних значень, оцінка виразності мовлення, розвиток мовного чуття, координація у творенні усних і письмових текстів, комунікативна спрямованість, зіставлення та диференціація мовних одиниць, градаційність, наступність і перспективність вивчення дієслова в різних етапах навчання, а також комплексний підхід до формування текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова, і мотивація текстотворення. Використано методи, зокрема пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, методи проблемного викладу, частково-пошукові та дослідницькі, а також інтерактивні методи, такі як коло ідей, мозковий штурм, "навчаючи-вчусь", навчання в командах досягнень. Важливими засобами навчання стали аудіовізуальні матеріали, які допомогли учням краще сприймати і засвоювати навчальний матеріал.

Аналіз змісту чинних підручників української мови для учнів початкових класів показав, що більшість завдань і вправ у цих підручниках орієнтовані на комунікативний аспект, зокрема на осмислення правил та особливостей використання самостійних і службових частин мови в усному та писемному мовленні. Однак серед вправ, які присвячені засвоєнню дієслова як частини мови, відсутні ті, що безпосередньо сприяють розвитку текстотворчих умінь учнів початкових класів. Тому в даній дисертації запропоновано систему вправ багаторівневої градаційності, яка націлена на формування текстотворчих умінь у учнів початкових класів за допомогою використання дієслівних форм.

Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність запропонованої системи вправ, побудованої за чотирма рівнями градаційності й спрямованої на формування в учнів початкових класів текстотворчих умінь із використанням дієслівних форм. Порівняння результатів

підсумкового етапу педагогічного експерименту, отриманих в експериментальних класах за спеціально організованим навчанням, і здобутих результатів у контрольних класах засвідчує позитивну динаміку у рівнях сформованості: текстових (+0,15); граматичних (+0,16); лексичних (+0,47) показників мовлення.

Результати експериментального навчання підтвердили ефективність запропонованої системи вправ, побудованої на чотирирівневій градаційності, яка була спрямована на розвиток текстотворчих умінь учнів початкових класів через використання дієслівних форм. Порівняння результатів підсумкового етапу педагогічного експерименту в експериментальних класах, де навчання було організоване за спеціальною методикою, з результатами контрольних класів, показало позитивну динаміку в рівнях сформованості мовлення: текстових (+0,15), граматичних (+0,16) та лексичних (+0,47) показників.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер В.І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ, 2000. 92 с.
2. Бадер В.І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : автореф. дис ... д-ра пед наук. Київ, 2004. 36 с.
3. Байбара Т.М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект. Початкова школа, 2010. №8. С. 46—50.
4. Барань Є.Б. Короткий термінологічний словник з морфології української мови. Берегове, 2010. 32 с.
5. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Київ, 2017. 96 с.
6. Білодід І.К. Сучасна українська мова. Морфологія. Київ : Наукова думка, 1969. 584 с.
7. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
8. Біляєв О.М., Скуратівський Л.В. Концепція навчання державної мови в школах України. Дивослово. Київ : Освіта, 2021. №1. 18 с.
9. Богданець-Білоskalенко Н.І. Українська дитяча література. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2019. 280 с.
9. Божко О.П. Формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення : дис... канд. пед. наук. Херсон, 2017. 283 с.
10. Божко О.П. Визначення рівнів сформованості текстотвірних умінь учнів 5-9 класів (у зв'язку з вивченням синтаксису складного речення). Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. Вип. 2 (57). С. 67—71.
11. Божко О.П. Текстотвірні вміння й навички як основа формування текстотвірної компетентності учнів. Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Миколаїв, 2016. С. 1—4.

12. Бондаренко М. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів на уроках світової літератури. *Всесвітня література у сучасній школі*. Київ, 2012. №4 (375). С. 12—14.
13. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
14. Вашуленко М.С., Пономарьова К.І., Прищепя О.Ю. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (українська мова). Київ : Освіта, 2012. 61 с.
15. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Київ : Освіта, 2016. 270 с.
16. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ : Літера ЛТД, 2021. 364 с.
17. Вашуленко М.С., Дубовик С.Г. Українська мова 2 клас. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2013. 160 с.
18. Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. Васильківська Н.А. Українська мова 3 клас. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2013. 192 с.
19. Вашуленко М.С., Мельничайко О.І., Дубовик С.Г. Українська мова 4 клас. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2015. 192 с.
20. Гамза А.В. Формування в учнів навчально-мовних лексичних умінь. *Мова і культура. (Науковий журнал)*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. VII (175). С. 540—545.
21. Гамза А.В. Розвиток текстотворчих умінь у молодших школярів під час засвоєння знань про дієслово. *Zbior raportow naukowych. «Pedagogika. Wspolczesna nauka. Nowy wyglad»*. Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. pp. 37—42.
22. Гамза А.В. Методична реалізація формування текстотворчої компетентності у молодших школярів на уроках української мови. *Zbior raportow naukowych. «Pedagogika. Prioryteto we obszary nauki»*. Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. pp. 13—20.
23. Гамза А.В. Робота з текстом на уроках української мови у початкових класах (2 клас). *Наукове періодичне видання. Вісник Житомирського*

державного університету імені Івана Франка. Житомир, 2015. Вип. 2 (80). С. 90—93.

24. Гамза А.В. Аналіз тексту – теоретико-практична основа розвитку мовлення в учнів початкових класів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. Вип. 1(48). С. 72—75.
25. Гамза А.В. Формування морфологічних умінь та навичок молодших школярів як необхідна умова розвитку текстотворчої компетентності на уроках української мови. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2015. Вип. LXVIII. С. 79—84.
26. Гамза А.В. Формування словниково-логічних навичок у молодших школярів під час аналізу тексту на уроках української мови. *Наукове періодичне видання. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2016. Вип. 1(83). С. 38—42.
27. Гамза А.В. Формування у молодших школярів текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова. *ScienceRise: Pedagogical Education. (Scientific Journal)*. Kharkiv, 2016, no. 10(6), pp. 10—13.
28. Голуб Н.Б. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*, 2015. №115. С. 2—10.
29. Греб М.М. Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2017. 45 с.
30. Грона Н.В. Система підготовки студентів педагогічного коледжу до формування у молодших школярів текстотворчих умінь : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2018. 42 с.
31. Грона Н.В. Система підготовки студентів педагогічного коледжу до формування у молодших школярів текстотворчих умінь : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2018. 665 с.
32. Данилюк Л.В. Відображення у мові змін, що відбуваються у суспільстві (до проблеми мовленнєвої культури). *Мова і культура. (Науковий*

- журнал*). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Вип. 20. Т. I (186). С. 455—459.
33. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. Київ, 2018.
34. Дика Н.М., Огарь Ю.В. Реалізація когнітивно-комунікативної методики навчання синтаксису у профільній школі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Бердянськ : ФО-П, 2016. Вип. 1. С. 65—72.
35. Ковальчук В.І. Ефективний урок : технології, структура. Аналіз. Київ : Шкільний світ, 2021. 128 с.
36. Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів. Київ : Вища школа, 2007. 303 с.
37. Колесников О.В. Основи наукових досліджень. Київ : центр учбової літератури, 2021. 144 с.
38. Компаній О.В. Ефективні принципи навчання текстотворенню молодших школярів на уроках української мови. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2019. Вип. LXVIII. С. 85—90.
39. Нагрибельна І.А. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови : монографія. Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2019. 310 с.
40. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки. Режим доступу : [http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats\\_strategia.pdf](http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf).
41. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. *Збірник статей*. Київ : Ленвіт, 2021. 256 с.
42. Петриченко Л.О. Контекстний підхід до професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах реформування системи освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Глухів, 2019. Вип. 28. С. 16—25.

- 43.Плугіна А.П. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі початкової школи. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Рівне: РДГУ, 2019. Вип. 15 (58). С. 5—8.
- 44.Савченко О.Я. Літературне читання 3 клас. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 192 с.
- 45.Савченко О.Я. Літературне читання 4 клас. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 192 с.
- 46.Сіранчук Н.М. Формування лексичної компетентності учнів початкових класів на уроках української мови : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2018. 41 с.
- 47.Сіранчук Н.М. Формування лексичної компетентності учнів початкових класів на уроках української мови : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2018. 403 с.
- 48.Тимошенко Ю.В., Завгородня Л.В. Основи теорії сприймання та розуміння твору. Черкаси : Брама-Україна, 2019. 148 с.
- 49.Тимошенко Ю.В. Семіотико-герменевтичні засади побудови педагогічної теорії тексту. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2019. Вип. 32 (365). С. 120—126.
- 50.Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти : 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2022. 240 с.
- 51.Хом'як І.М. Самостійна робота як компонент цілісного педагогічного процесу. *Українська мова і література в школах України*, 2018. № 7-8. С. 11—17.
- 52.Чепелюк Н.І. Збагачення словникового запасу учнів початкових класів дієслівними формами : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса : Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського.2021. 20 с.
- 53.Чепелюк Н.І. Збагачення словникового запасу учнів початкових класів дієслівними формами : дис. ... канд. пед. наук. Одеса : Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського.2021. 222 с.

- 54.Ющук І.П. Практикум з правопису і граматики української мови. Київ : Освіта, 2018. 270 с.
- 55.Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI-XX ст.) : дис. ... д-ра пед. наук. Київ : Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2020.
- 56.Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики української мови в початкових класах (XVI – XX ст.). Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2019. 335 с.
- 57.Яворська С.Т. Робота з орфографії у процесі вивчення будови слова і словотвору. Донецьк : Либідь, 2020. 198 с.
- 58.Bevington J. My first dictionary all in color. London, 2018. 61 p.
- 59.Bruner J. S. Studies in Cognitive Growth. USA, 2020. 298 p.
- 60.Drysdale P. Words to use: A junior thesaurus. New York : William H. Sadler, 2021.
- 61.Meringer R. Aus dem Leben der Sprache : Versprechen. Kindersprache. Nachahmungstrieb. Berlin : B. Behr's Verl., 2020. 244 p.
- 62.Messmer O. Zur Psychologie des Lesens bei Kindern und Erwachsenen. *Archiv fur die gesamte Psychologie*, 1903.Bd. 2, H. 2. P. 190—298.
- 63.Morton Consideration of Grammar and Computation in Language Behavior. Cambridge, 2021.
- 64.Pick A. Die agrammatischen Sprachsturungen. *Aus dem Gesamtgebiet der Neurologie und Psihiatrie*. T. 1. H. 7. 2020.
- 65.Stoof Angela, Martens Rob L., Merrienboer Jeroen J.G. van. Open university of the Netherlands. Ht.ru, 12 мая, 2022.
- 66.Troyka L.Q. Simon & Schuster Handbook for Writers. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 2023. 940 p.
- 67.White R., Arndt V. Process writing. Harlow : Longman, 2021. 186 p.